

PTOLEMAİOS'UN PERS KARŞITI TUTUMUNUN TARİHİ BELLEK
PERSPEKTİFİNDEN KÖKENLERİ
*THE ORIGINS OF PTOLEMY'S ANTI-PERSIAN STANCE FROM THE
PERSPECTIVE OF HISTORICAL MEMORY*

Fariz ÖNCÜ

Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ
Tarihi Ana Bilim Dalı / Türkiye
Assist. Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar University, Faculty of Arts And Sciences, Department of
History, Department of Ancient History / Türkiye
fariz.oncu@dpu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-0759-7968

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
6/2, Eylül – Seprember 2024 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : **Araştırma Makalesi - Research Article**
Geliş Tarihi-Received Date : **04.02.2024**
Kabul Tarihi-Accepted Date : **23.09.2024**
Yayın Tarihi – Publication Date : **25.09.2024**
Sayfalar-Pages : **401 – 424**

 : <https://doi.org/10.33469/oannes.1431637>

This article was checked by iThenticate®

Atıf – Cite as: ÖNCÜ, F., “Ptolemaios’un Pers Karşiti Tutumunun Tarihi Bellek Perspektifinden Kökenleri”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6/2, Eylül 2024, ss. 401 – 424.

PTOLEMAİOS'UN PERS KARŞITI TUTUMUNUN TARİHİ BELLEK PERSPEKTİFİNDEN KÖKENLERİ

THE ORIGINS OF PTOLEMY'S ANTI-PERSIAN STANCE FROM THE PERSPECTIVE OF HISTORICAL MEMORY

Fariz ÖNCÜ

Öz

Pers İmparatorluğu'na son veren Büyük İskender (III. Aleksandros) MÖ 323 tarihinde Babil'de hayata gözlerini yumduğunda onun kurduğu imparatorluğun bütünlüğü de tehlikeye girmişti. Zira İskender'in kendinden sonra kimin tahta geçeceğini açık olarak işaret etmemesi imparatorluk topraklarının nasıl yönetileceği hususunda büyük tartışmaların yaşanmasına yol açmıştı. Meselenin tarafları İskender'in daha sonra *Diadokhoi* (Ardıllar) olarak bilinecek kıdemli generalleriydi. Her biri farklı politik hedeflerle hareket eden generaller bazen II. Philippos'la soy bağı kurmaya çalışarak bazen de Büyük İskender'in politik mirasını sahiplenerek kendi pozisyonlarını meşru göstermeye çalışıyorlardı. Ancak Pers karşıtı tarihsel referanslar üzerinden söylem geliştirerek siyaset yapanlar da vardı. Bunlardan en bilineni I. Ptolemaios Soter idi. Onun Persleri “öteki” olarak gösteren tutumu İskender'in ölümünden hemen sonra yeni kralı belirlemek amacıyla gerçekleşen Babil Toplantısında alınan

Abstract

Alexander the Great died in Babylon in 323 BC without clearly naming an heir to his throne, which led to political tension among the senior Macedonian generals. The uncertainty over Alexander's successor threatened the unity of the empire. These generals, each with different political agendas, sought to legitimize their authority—some by establishing genealogical links to Philip II, and others by invoking the political legacy of Alexander. Meanwhile, some developed their political strategies by employing anti-Persian rhetoric rooted in historical grievances. Among the most prominent of these generals was Ptolemy I Soter, who used anti-Persian discourse to solidify his position among his rivals. This rhetoric significantly influenced the political structure established during the Babylonian meeting held immediately after Alexander's death.

Ptolemy's anti-Persian policies persisted and grew in influence during his tenure as the satrap of Egypt. His references to the long-standing tensions between the

kararları önemli ölçüde etkilemişti. Ptolemaios Mısır'da satrap olarak hanedanlığını meşru bir zeminde kurumsallaştırmaya çalıştığı süreçte de Pers karşıtı tarihi belleği kullanmıştı. Bu politik tutumun dönemin reel politikasında büyük bir etki yaratması Perslerin Hellen ve Mısırlılar ile kurduğu yaklaşık iki yüzyıllık ilişkinin sorunlu yanlarıyla ilgiliydi.

Dolayısıyla Pers karşıtı tarihi belleğin uzun erimli gelişim sürecinin incelenmesi Ptolemaios'un politik yaklaşımının farklı bir boyutuyla anlaşılmasını sağlayacaktır. Çalışmamız bu noktadan hareketle, diğer çalışmalardan farklı olarak, Ptolemaios'un hem Babil Toplantısında hem de Mısır'da benimsediği Pers karşıtı politik tavrını, Akhaimenid İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinden itibaren kritik politik süreçlerde araçsallaştırılan Pers karşıtı bellek üzerinden irdelemeyi amaçlamaktadır.

Achaemenid Persians and both the Greeks and Egyptians—dating back nearly two centuries—helped him craft a powerful political narrative. By leveraging this historical memory, Ptolemy was able to strengthen his position.

Therefore, examining the long-term development of anti-Persian historical memory provides a deeper understanding of Ptolemy's political strategy. Unlike other studies, this research aims to explore Ptolemy's anti-Persian stance both during the Babylonian meeting and in Egypt, focusing on how anti-Persian sentiment shaped critical political processes from the early period of the Achaemenid Empire onwards.

Anahtar Kelimeler: Ptolemaios, Diadokhlar, Pers Karşıtlığı, Büyük İskender, Hellenler, Tarihi Bellek.

Keywords: Ptolemy, Diadochs, Anti-Persianism, Alexander the Great, Greeks, Historical Memory.

Extended Abstract

Ptolemy I Soter was one of Alexander the Great's most trusted companions during his conquests against the Persians, which lasted about ten years (334-323 BC). During that time, Ptolemy fought in numerous battles alongside Alexander and strongly supported his policies. His loyalty remained steadfast even when Alexander began portraying himself as King of Asia and adopted Persian customs that angered many Macedonian elites. However, the sudden death of Alexander in Babylon in 323 BC marked the beginning of a new political era. Alexander did not designate a successor, leaving his highest-ranking military leaders to focus on their own political ambitions and putting his vast empire at risk.

Macedonia's top generals, including Perdikkas, Meleager, Nearchus, and Ptolemy, could not agree on how to govern the empire. Some doubted whether Philip's son, Arridaeus, could rule, as he was mentally ill. Others were reluctant to support Alexander's children as heirs because their mothers, Roxane and Barsine, were of Persian origin.

Perdiccas sought control of the entire empire and proposed waiting for Roxane, Alexander's wife, to give birth, so her child could be declared the new king. This plan would have allowed Perdiccas to command the empire as the supreme commander of the army and regent to the king. Meleager, aware of Perdiccas' intentions, campaigned to make Arridaeus king, despite his mental condition, believing that his descent from Philip would lend legitimacy to his own bid for political power. Nearchus, on the other hand, sought to consolidate his power through Barsine's son, arguing that her six-year-old son, Heracles, should ascend to the throne.

It was common for rival generals to use Philip or Alexander's children for political gain. In this context, Ptolemy's statements to advance his political influence are noteworthy. He opposed Alexander's children becoming kings, fearing that this would lead to Persian control of the empire, effectively undoing decades of efforts to free themselves from Persian rule. According to Ptolemy, they would become enslaved to the Persians once again.

Immediately after Alexander's death, Ptolemy argued against the children's ascent to the throne, citing not only their Persian heritage but also recalling the wars between Darius I, Xerxes, and the Hellenic world in the early 5th century BC during the Babylonian meeting. The events of those times, along with the inappropriate behavior of the Persian kings, served as a reminder that the Persians were culturally different from the Greeks and not part of their world.

Even after becoming the satrap of Egypt and working to establish his own dynasty, Ptolemy did not alter his political stance. Just as he had in Babylon, he used anti-Persian historical memories to influence the Egyptians. Cambyses' disrespect for religion during his conquest of Egypt, Xerxes' cruel rule, and the revolts against Persian control that were etched into Egyptian memory became powerful propaganda tools for Ptolemy.

It is not surprising that Ptolemy employed anti-Persian historical memory in his battles against rivals, as he had witnessed its effectiveness firsthand. Ptolemy was intimately familiar with how Philip II and Alexander the Great had used this theme to legitimize their actions in the eyes of the Greeks and consolidate their power. He likely knew that Athens and Sparta had also utilized this tactic in key political decisions when dealing with the Persians, long before the rise of the Macedonians.

Thus, Ptolemy's anti-Persian policy—including his opposition to the idea of Alexander's children becoming kings—was deeply connected to the long-standing memory of Persian rule and culture over the Greeks and Egyptians. Despite the various aspects of Ptolemy's political actions, it is clear that historical memory played a significant role in shaping his policies. However, many studies on this period give insufficient attention to this issue.

This study examines the anti-Persian rhetoric used by Ptolemy from the perspective of long-term historical memory, focusing on selected accounts from ancient authors.

Giriş

Büyük İskender MÖ 323 yılında öldüğünde onun tahtına oturmak için en uygun adaylardan birisi kardeşi olması nedeniyle Arridaios'tu. Ancak onun akli melekeler bakımından yetersiz olması¹ belirsiz bir politik ortamı beraberinde getirmişti. İktidarı kendi eğilimlerine göre şekillendirmek isteyen başta Perdikkas, Nearkhos, Ptolemaios ve Meleagros'un aralarında olduğu seçkin Makedon generaller Babil'de yapılan toplantıda İskender'in naaşı daha kaldırılmadan bu durumdan faydalanmaya çalıştılar. İlk görüş İskender'in son nefesinde imparatorluğun yönetimi için kardeşinin yerine "en iyi veya en güçlü kişi" (*Hell. κράτιστος; Lat. optimus*) yani Perdikkas'ı işaret ettiği ve kraliyet mührünü taşıyan yüzüğünü (*δακτύλιος*) ölümünden bir gün önce ona verdiği yönündeydi.² Perdikkas'la ilgili iddialara rağmen piyade komutanı Meleagros, Arridaios'un krallığını destekliyordu.³ Perdikkas'ın buna karşı hamlesi ise İskender'in hamile (altı ya da sekiz aylık) karısı Roksane'nin çocuğunun doğmasını beklemek gerektiği yönünde olmuştu. Bu noktada gözlerin çevrildiği bir diğer kişi de İskender'in amirali Nearkhos'tu. O da İskender'in Barsine'den olan çocuğu Herakles'in kral olmasını öneriyordu. Ancak bu görüş de diğer görüşler gibi genel bir kabul görmedi.

Bazı Makedon seçkinlerinin desteğini de alan İskender'in muhafızı (*σωματοφύλαξ*) Ptolemaios ise Pers karşıtlığı çerçevesinde kurduğu söylem üzerinden İskender'in Roksane ve Barsine'den olan çocuklarının kral adayları olarak önerilmemeleri gerektiğini şöyle savunuyordu:

"...Roksane ya da Barsine'nin oğlu Makedon halkı için gerçekten uygun birer hükümdarlar, öyle mi! ...Onların adını anmak bile Avrupa'yı rencide edecek. Persleri yenmek bizim için bu mu olacaktı, yani onların soyundan gelenlerin kölesi olmak anlamına mı gelecekti? Meşru kralları Dareios ve Kserkses binlerce askeri ve devasa filolarıyla bunu başaramadı! Benim düşüncem bu... Bazıları Ptolemaios'la, daha azı ise Perdikkas ile aynı fikirdeydi."⁴

Pers karşıtı okların yöneldiği hedefin İskender'in çocukları olmasına rağmen bu durumun meşru bir yaklaşım olarak kabul gördüğü ve o günün reel politikasını etkilediği görülmektedir. Bu itirazın dayandığı meşru zemin gücünü daha çok uzun erimli tarihsel bellekten alıyordu. Zira Perslerin Hellenler ve Mısırlılarla iki asrı aşan politik ilişkisinde "öteki" olarak kodlanma biçimleri bu bağlamda büyük bir etkiye sahipti. Ancak söz konusu dönemle ilgili yapılan birçok çalışma bu hususu adeta geçiştirmiştir. Zira Perslerle Hellenler arasında son dönemde yaşananlar daha çok İskender'in fetihleri ve siyaseti bağlamında ele alınmıştır. Pers hâkimiyetinin ilk dönemlerini konu edinen çalışmalar ise çoğu zaman Pers karşıtı Panhellenik duygunun Diadokhlar dönemine kadar uzanan devamlılığını göz ardı etmişlerdir. Bu yüzden Diadokhlar arası mücadelede Ptolemaios'un Pers karşıtı söyleminin ve bunun reel politikte gördüğü karşılığın uzun erimli tarihsel bellekle ilişkisi, bu süreci farklı bir boyutuyla görmeyi mümkün kılacaktır.

¹ Plut. Alex. 10.2- 77.5.

² Arr. VII.26.3; Curt. X. 5.5; X.6.4, 16; Diod. XVII. 117.3; XVIII. 1.4.

³ Curt. X.6.20-X.7.7.

⁴ Curt. X. 6. 13-16.

Pers Karşıtı Belleğin Tarihi Seyri: Yabancı, Zorba ve İşgalci Persler

Hellenlerin tarihi süreç içinde Perslerle kurduğu ilişkilerin tek bir boyutu yoktu. Esasen Persler Anadolu'yu yönettikleri yaklaşık iki yüzyıllık uzun süreçte (MÖ yak. 547-333) diğer bölgelerde olduğu gibi Hellen polislerinin de sosyo-ekonomik, idari ve kültürel yapılarına pek dokunmamışlardı. Dahası çoğu zaman yerel uygulamaları ya benimsemiye ya da kendi sistemlerine uyarlama yoluna gitmişlerdi.⁵ Benzer şekilde yerel unsurlar da Perslerin sağladığı istikrar ortamından özellikle ekonomik açıdan yararlanıyorlardı.⁶ Bu durum Hellenler ile Persler arasındaki uzun süreli ilişkinin hem Hellenler hem de Persler açısından olumlu yüzünü temsil ediyordu.

Fakat başat bir güç olarak o günün politik sahnesinde varlığını daha fazla tahkim etmeye çalışan Perslerin Hellen dünyasının farklı cenahlardaki unsurları üzerinde birçok açıdan olumsuz bir tarihsel belleğe sebep olacak davranış ve uygulamaları da olmuştu. Kralların Pers işbirlikçisi tiranları yönetime getirmeleri bu tarz uygulamaların başında gelmekteydi.⁷ Farklı dönemlerde gerçekleşen Pers-Hellen savaşları ise varoluşsal bir tehdit hissiyle birleşerek bu rahatsızlığı daha da artırıyordu. Üstelik bu rahatsızlık Hellenlerin "Asyalı/Doğulu" ya da "barbar" Pers kimliğine biçtikleri değerler üzerinden dile getiriliyordu.⁸ Pers krallarının despotik yönetim tarzına ve tiranların destekleyicileri oldukları yönündeki kanaatler⁹, yöneticilerinin giyim kuşamı, kadınsı davranışları, zevke ve ihtişama eğilim duyduklarına dair ithamlar¹⁰, özgürlüklere karşı karakter tasviri üzerinden kurulan ifadeler¹¹ farklı dönemlerin kullanışlı sloganları olarak Antik Dönem yazarlarının eserlerinde yer alabiliyordu. Herodotos'un anlatısından da anlaşılacağı üzere nasıl ki Hellen dünyası (Persler için) farklı bir yer¹² ise Perslerin egemenliği de Hellenler için en azından politik ve kültürel¹³ duygu düzeyinde bir öteki mesabesindeydi.

Antik Dönem yazarlarının eserlerindeki birçok anlatı bu duygunun Pers egemenliğinin ilk dönemlerinden itibaren var olduğunu gösterir. Nitekim

⁵ Hdt. I. 135, VI. 97, VII. 43; Thuk. VIII. 109; Balcer, 1984: 172, 183; Briant, 2002: 64; Dusinberre, 2013: 32-82; Klinkott, 2005: 47; Öncü, 2021: 230-231.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Öncü, 2021: 236-237; Öncü, 2023: 127-354.

⁷ Hall, 1989: 58-59; Hartog, 2014: 324-328; Küçükler, 2019: 723.

⁸ İskender'in Mieza'daki politik eğitimi üzerinden değerlendirmede bulunan Lendering, Aristoteles'in de Perslerin doğuştan köle olduklarına inandığını ve bu düşüncenin Makedon sarayında alıcı bulduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla Lendering'e göre Aristoteles barbarlardan bahsederken Persleri kastediordu. Lendering, 2020: 47. Aristoteles'in, barbarların ve kölelerin doğaları gereği aynı oldukları için Hellenlerin barbarları yönetmesi gerektiğine dair iddiası (Arist. Pol. 1.1252b), dönemin Pers karşıtı politik atmosferi göz önüne alındığında Lendering'in görüşünü kabul edilebilir kılmaktadır. Bu konuyla ilgili değerlendirmeler için ayrıca bk. Seager-Tuplin, 1980: 141-154; Yalazı, 2020: 1721-1736.

⁹ Hdt. III. 139-147; IV. 137, V. 37, 97-126, VIII. 85; Thuk. VI. 59; Ksen. Hell. III.1.6; Öncü, 2021: 238.

¹⁰ Hdt. IX. 82; Ksen. Hell. IV.I.30; Plat.Nom. 3.694d-695b; Diod. XI. 46.2-3; Isok. 5.124; Plut. Alex. 40.2; Carney, 1996: 566-567; Sina, 2018: 157-159.

¹¹ Seçili örnekler için bk. Hdt. I. 155-156, 161, 164, 169, 174; V.49; VI. 94, 101, 119; Thuk. I. 74; III. 59.

¹² Hdt. I. 4.

¹³ Hdt. I. 131-140.

Herodotos, Büyük Kyros'un (MÖ yak. 559-530) Anadolu'yu egemenlik altına almaya çalıştığı zamanda bile bazı Ionialıların Perslerin kölesi olmaktansa yiğitçe savaşmış ölmeyi ya da yurdunu terk edip gitmeyi yeğ tuttuklarından bahsetmektedir.¹⁴ Pers egemenliğinin Anadolu'daki yaklaşık ilk yarım asırlık döneminde bu minvalde değerlendirilebilecek isyanlar da olmuştu.¹⁵ MÖ 5. yüzyılın başı ise bu bağlamda çok daha büyük gelişmelere gebeydi. Nitekim işbirlikçi tiranlara karşı duyulan öfke, MÖ 499'da Perslere karşı Atina'nın da desteklediği İonia İsyanı'nın çıkmasına sebep olmuştu.¹⁶ Dahası Pers krallarının fırsat buldukça Hellen dünyasının Anadolu'nun dışında kalan diğer bölgelerini de nüfuzları altına alma gayretleri, gittikçe büyüyen Panhellenik bir duyguyu tetikliyordu.¹⁷

Özellikle MÖ 490-480 yılları arasında Pers kralları I. Dareios'un ve Kserkses'in Hellas'ı tamamen ele geçirme gayesiyle yaptıkları başarısız seferler¹⁸, bu duygunun intikam hissiyle birleşerek Pers karşıtı bir belleğe dönüşmesinde bir dönüm noktası olmuştu. Öyle ki Kserkses'in Hellas seferi sırasında tapınaklar da dâhil Atina'yı yakıp yıkması ve Hellenlerin inançlarını küçümseyen tavırlar içinde olması¹⁹ kendisini Hellenlerin toplumsal ve politik belleğinde on yıllarca sürecek bir intikam hissinin sembolü haline getirmişti. Ptolemaios'un Diadokhlar arası güç savaşının hemen başında Pers karşıtlığı üzerinden atıfta bulunacağı dönem tam da bu dönemdir:

“...Persleri yenmek bizim için bu mu olacaktı – yani onların soyundan gelenlerin kölesi olmak anlamına mı gelecekti? Meşru kralları Dareios ve Kserkses binlerce askeri ve devasa filolarıyla bunu başaramadı!”²⁰

Ama ileriki satırlarda da görüleceği üzere Ptolemaios bunu hatırlatan ilk politik şahsiyet değildi. Atina, Sparta, II. Philippos ve Büyük İskender de yeri geldiğinde bu yola başvuracaklardı. Korku ve intikamın birlikte şekillendirdiği bu Panhellenik duygu askeri ve ekonomik organizasyonların örgütlenmesini de kolaylaştırıyordu. Nitekim Kserkses'in seferinden sonra Sparta ve Atina'nın kuruluşunda birlikte rol aldıkları ancak daha sonra tamamen Atina'nın liderliğinde varlığını on yıllarca sürdüren Attika-Delos Deniz Birliği (478/477), Hellenleri “barbarların” boyunduruğundan kurtarma ve onlardan oç alma söylemi üzerinden kurulmuştu.²¹

Pers karşıtlığı üzerinden vücut bulan Panhellenik söylem hem bu süreçte hem de daha sonraki dönemlerde dağınık Hellenlerin²² “ötekilerini” belirlemesi

¹⁴ Hdt. I. 169.

¹⁵ Hdt. I. 154-177.

¹⁶ Hdt. V. 37, 97-126; VI. 7-18.

¹⁷ Hdt. V. 96-97; Öncü, 2021: 231-238.

¹⁸ Hdt. VI. 43-48, 94-113; VII.20-IX.101; Thuk. I. 18, 73, 89; Öncü, 2021: 239-241.

¹⁹ Hdt. VII. 53-55.

²⁰ Curt. X. 6. 14.

²¹ Thuk. I. 96.1; Hall, 1989: 59-60; Öncü, 2021: 242. Perslerden kurtulma noktasında Panhellenist bir ittifak fikrinin Ionlar tarafından üretildiğine dair görüş için bk. Kaya, 2018: 280.

²² Bu tarz Panhellenist yaklaşımların *de facto* olarak bütün Hellenleri aynı düzeyde etkilemediği ya da aynı politik hedefte birleştirmediklerini de ifade etmek gerekir. Zira Hellen polisleri arasındaki çekişmeler ya da iç politik ve ekonomik kavgalar (*stasis*) çoğu zaman onları Perslerin desteğine muhtaç bırakıyordu. Bu bağlamda değerlendirilebilecek bazı örnekler için

ve hedef göstermesi bakımından en toparlayıcı ideolojik araç olacaktı. Bu diskurun kapsamı giderek özgürlük tutkusu, oç alma, kendi yasalarına ve geleneklerine olan bağlılık üzerinden tarif ediliyordu. Pers işbirlikçisi sürgün Spartalı Demaratos'un, Kserkses'e Hellas Seferi'nin muhtemel sonuçlarıyla ilgili "Büyük Kral... önce şunu haber vereyim ki Lakedaimonlular senin Hellas'ı köle haline getirecek olan koşullarını asla kabul etmeyeceklerdir"²³ şeklinde uyarıda bulunması bu mevzunun önemini vurgulamak içindi. Zira Herodotos'a göre, Spartalılar kendilerini yoksulluğa ve tiranlara karşı koruyan erdemleri ile cesurca savaşmalarını sağlayan yasalarını, Perslerin kralın emirlerine sorgusuzca uymalarından evla görmüşlerdi. Onlar için yasadan başka efendi tanımak kabul edilmesi mümkün olmayan kölelere has bir özellikti.²⁴ Bu süreçte Kserkses'le diplomatik girişimler üzerinden sorunları çözmek isteyen Spartalı elçilerin tutumu da farklı olmamıştı. Pers yetkili Hydarnes'in Büyük Kral'ın hâkimiyetini kabul etmeleri halinde kendilerine sunduğu zenginlik, büyük toprak vaadi ve bu buraların efendisi olma sözü elçiler tarafından kendi değerleri üzerinden tanımlanan şu ifadeyle karşılık bulmuştur:

"Hydarnes... sen ki bize öğüt veriyorsun, iki durumdan yalnız birini biliyorsun, öbüründen haberin yok; kölelik nedir, bunu biliyorsun ama özgürlüğün ne olduğunu, tatlı mıdır, acı mıdır, hiç tatmadın bilemezsin. Eğer bir gün tadarsan onu, mızrakla değil, baltayla savunmamızı öğütlersin bize."²⁵

Bu seçili anlatılarda açığa çıkan duygular Büyük Kyros'un egemenliğini kabul etmektense ölmeyi tercih eden ya da yurtlarını terk etmeyi göze alan yukarıda bahsi geçen Batı Anadolu'daki Hellenlerin yaklaşık seksen yıl önceki duygularıyla bir bütünlük göstermektedir. Dahası bu tutum Perslerin farklı geleneklerine yapılan vurguyla daha da belirgin bir hal almaktadır. Bu bağlamdaki konular Hellen yazarlarının eserlerinde daha ziyade kralları temsil eden ve onları her açıdan "taklit" eden (*imitatio regis*) Pers seçkinlerinin yaşam biçimleri üzerinden ifade edilmiştir.²⁶ İhtişamın, zenginliğin ve gösterişin giyim kuşamdan sofraya ve bahçe düzenine kadar sirayet ettiği krala özenme hali Hellenlerin kendi yaşamlarında pek de aşına oldukları davranış kalıpları değildi. Perslerin kendi geleneklerini tebaalarına dayatan bir idari anlayışları olmasa da bu "doğulu" tarzın göz kamaştırıcı şatafatı çoğu zaman barbarların kaçınılması gereken alışkanlıkları olarak muamele görüyordu. Nitekim Pers generali Mardonios'a karşı Plataia Savaşı'nı (MÖ 479) kazanan Pausanias'ın generalin sofrasına benzer bir sofranın kendisi için de kurulmasını istediğinde karşılaştığı manzara bambaşka bir dünyayı önüne sermişti. Pers aşçıların hazırladığı sofranın ihtişamı onda şaşkınlık yaratmıştı; parlak renkli duvar örtüleri, altın ve gümüşle bezeli sofraya yatak ve yastıkları, yine altın ve gümüş kakmalı sofraya takımları, masalar ve Hellenlerin "zavallı yavan" yemeklerinin boy ölçüşemeyeceği nefis yemekler ne onun ne de komutanlarının daha önce

bk. Thuk. I. 18, 26, 109, 115; II.7, 65, 67; III. 34; VIII.6, 16-17, 29, 44-88, 57-58, 99; Ksen. Hell. I. 5.1-3; I.1; Nepos. Kon. I.1-II.2; V.2-5.

²³ Hdt. VII. 102.2.

²⁴ Hdt. VII. 102-104.

²⁵ Hdt. VII. 135.3.

²⁶ Ksen. Hell. VIII. 6.10-12; Briant, 2002; 347.

deneyimledikleri şeylerdi.²⁷ Benzer bir ihtişama MÖ 400'lerin sonunda Genç Kyros'u ziyaret eden Spartalı Lysandros²⁸ ve birkaç yıl sonra (MÖ 395) Daskyleion satrabı Pharnabazos'la görüşecek olan Spartalı Agesilaos²⁹ da şahitlik edeceklerdi. Umberto Eco'nun başka bir bağlamda belirttiği gibi düşman olarak inşa edilenler burada da tehditkâr, yabancı ve farklı olarak tarif ediliyordu.³⁰

Perslere karşı pozisyon alan Hellen liderlerinin onların bu geleneklerine özenmesi, onlar gibi davranması ve onların çıkarına uygun hareket etmesi bu liderlerin ihanetle suçlanmalarına sebep olurdu. Bu noktada Pausanias'ın Byzantion'daki uygunsuz eylemleriyle ilgili Thukydides'in naklettikleri çarpıcı bir örnek olarak ele alınabilir. Pers kralı Kserkses'e karşı Hellen Birliği ordularının başında olan Pausanias her şeyden önce İonialılara Pers yönetiminin işbirlikçilerini hatırlatan tiranlar gibi davranmıştır. Ancak başta Atina olmak üzere Hellenlerin tek rahatsızlığı bu değildi. Spartalı general Kral Kserkses'le antlaşma gayreti içine girmiş, Pers elbiselerini giymiş, Pers geleneklerine göre yemeklerini yemeye başlamış, üstelik de bütün bunları Hellenlerden saklama ihtiyacı duymadan açıkça yapmıştır. Plataia'da (MÖ 479) aldığı zafer her ne kadar ona Perslerle mücadelede "Hellenlerin önderi" (*Ἑλλήνων ἀρχηγός*) payesini kazandırmışsa da kısa bir süre sonra girdiği bu yeni yol onun yargılanarak öldürülmesinin önünü alamamıştı.³¹ Bir zamanlar Perslere kök söktüren Atinalı Themistokles³² de benzer bir yola girmişti. Pers kralı I. Artakserkses'e sığınma talebiyle yazdığı bir mektupta yanına gitme gerekçesini "sizinle olan dostluğum nedeniyle Hellenler bugün bana düşmanlar ve beni kovalıyorlar" şeklinde ifade edecekti. Kral tarafından kabul gören Themistokles çok geçmeden Perslerin dilini öğrenerek ve geleneklerine alışmaya çalışarak Hellen dünyasının karşı kampında yer alacaktı.³³

Dolayısıyla Hellenlere önderlik iddiasında olan her devlet ya da kişi bu hafızanın toplumsal ve politik gücünün farkında olarak hareket etmeliydi. Nitekim MÖ 404 yılında yaklaşık otuz yıllık bir mücadele sonucunda Atina'yı yenen Sparta, birkaç yıl sonra Perslere karşı pozisyon aldığı Atina'nın yaklaşık yetmiş yıl önce Attika-Delos Deniz Birliği'nin kuruluşu için başvurduğu gerekçenin aynısını kullanmıştı: Batı Anadolu'daki Hellenleri Perslerin boyunduruğundan kurtarmak.³⁴ Atina ve Sparta'nın politik ve askeri etkinliklerini iyice kaybettikleri MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında ise bu defa Hellenlerin doğal lideri haline gelen Makedon kralı II. Philippos Perslerle mücadeleyi politik ajandasının başına koyacaktı. Atinalı hatip Isokrates'in "barbarlara" karşı (özellikle Hellenlerin Kserkses'e olan düşmanlığını vurgulayarak) Philippos'a Hellenlerin önderi olması için mektuplar yoluyla

²⁷ Hdt. IX. 82.

²⁸ Ksen. Oik. IV. 20-23.

²⁹ Ksen. Hell. IV.1.30.

³⁰ Eco, 2014: 17.

³¹ Thuk. I. 94-95, 128-134; Diod. XI. 44.3-46.3; Plut. Kim. VI.2; Plut. Them. XXIII. 2-3; Nepos Paus. III.1-4. Pausanias'ın Byzantion'daki yönetimi ve Pers yanlısı tavırlarıyla ilgili olarak ayrıca bk. Demir, 2009: 59-68.

³² Thuk. I. 74; Diod. XI.57.2

³³ Thuk. I. 137-138; Plut. Them. XXIX.3-5; Diod. XI.57.5-6; Nepos. Them. 10.1-2.

³⁴ Ksen. Hell. III.1.3-4.

yaptığı ünlü çağırısı³⁵ süregelen Pers karşıtlığının Hellenler nezdindeki önemini açık olarak ortaya koymaktadır. Böyle bir ihtiyaç Philippos için de kullanabileceği bir “yumuşak güç” unsuruydu. Diodoros’a göre Khaironea Muharebesi’nden (MÖ 338) sonra Phillippos “*Hellenler adına Perslere savaş açmak istediği ve onları tapınaklara saygısızlık ettikleri için (Kserkses Dönemi’ni kast ederek) cezalandırmak arzusunda olduğu söylentisini yaymıştı ve bu ona Hellenlerin sadık desteğini kazandırmıştı*”.³⁶

MÖ 5. yüzyılın büyük bir bölümünde Atina’nın, MÖ 4. yüzyılın ilk çeyreğinde ise Sparta’nın yaptığı gibi Philippos da neredeyse bütün Hellas’ı zorla egemenlik altına alma gayretinde olmasına rağmen ona Pers karşıtlığı üzerinden büyük bir destek verilmişti. Iustinus’a göre Philippos Hellenlere karşı elde ettiği zaferlerden sonra Persleri çağıracağı için kendisine kral (*rēx*) değil, general (*dux*) olarak hitap edilmesini istemişti.³⁷ Böylece Hellenlerle kanlı bıçaklı olsa da onları Perslerden farklı bir yere koyduğunu göstermek istiyordu. MÖ 337’de kurulan Korinthos Birliği’nin seçilen *hegemonu* olarak da Philippos’un en önemli vaadi Hellenleri Perslerin boyunduruğundan kurtarmaktı.³⁸ Bosworth’un deyişiyle Philippos ve müttefikleri “Attika-Delos Birliği’nin amaçlarını tekrar ediyorlardı”.³⁹ Nitekim MÖ 336 yılında Parmenion, Attalos ve Amyntas komutasındaki bir askeri gücün Anadolu’nun batısında Perslere karşı savaşmaya gönderilmesi Hellenleri özgürleştirme söylemiyle gerçekleşmişti.⁴⁰ Gittiği yerlerde büyük bir destek gören Makedon ordusu çok geçmeden Ephesos’ta Perslerle özdeşleşen işbirlikçi oligarkları yönetimden kovup yerlerine geçici de olsa demokratların geçmesini sağlamıştı. Artık zaferin sembolü olarak Ephesos’taki Artemis tapınağında Hellenlerin kurtarıcısı Philippos’un bir heykeli vardı.⁴¹ Böylece tarihin imbiğinden süzülüp gelen Pers karşıtı söylem ve eylemler Batı Anadolu’da savaşlar ve semboller üzerinden yeniden üretiliyordu.

İskender’in Yeni Politik Yaklaşımı

Pers karşıtı Hellen lider ve yazarlarının korku, intikam, farklı yaşam biçimi, dil ve politik gelenek üzerinden gerçekleştirmeye çalıştıkları bu “kamu diplomasisi” İskender’in Pers İmparatorluğu’nu yıkma arifesinde yeni bir biçim alacaktı. Esasen İskender’in Perslere karşı sefere çıktığı ilk dönemlerinde benimsediği yaklaşım öncüllerinden pek farklı değildi. O da “Doğu-Batı” karşıtlığında Hellenlerin zihinlerine kazındığı görülen tarihi referanslar üzerinden mesajlar vermeye çalışıyordu. Bir taraftan Troia Bölgesi’ne vardığında Pers krallarının fetihçi karakterini yansıttığı bilinen mızrağı karaya doğru fırlatırken⁴², öte taraftan Kserkses’in yaklaşık 150 yıl önceki tutumuna⁴³

³⁵ Isok. V. 9-10, 41, 127-128.

³⁶ Diod. XVI. 89.2; Plb. III. 6.

³⁷ Iust. IX.4.2.

³⁸ Diod. XVI.89.3; Iust. 9.5.5; Paus. VIII.7.6.

³⁹ Bosworth, 2005: 33.

⁴⁰ Diod. XVI.91.2; XVII. 7. 9-10; Iust. IX.5.8; Türkan, 2023: 347.

⁴¹ Lendering, 2020: 79-80.

⁴² Diod. XVII. 17.2; Kent, 1953: 137-138 (DNa 43-457); Arslan, 2017: 138.

⁴³ Herodotos’a göre Kserkses Hellespontos’tan geçmeye çalışırken çıkan fırtına sonucunda köprü görevi gören gemi halatlarının kopması üzerine denizi kırbaçlarla dövdürmüş, Hellespontos’un kızgın demirle dağlanmasını ve suya bir çift pranganın atılmasını emretmişti

karşılık olarak Poseidon'a ve deniz perilerine kurbanlar kesiyordu.⁴⁴ Bunlar alınacak intikamın sembolik işaretleriydi. Aynı zamanda Lending'in deyimiyile, "Doğu-Batı" arası kültürel ayırımı dini ritüeller üzerinden yeniden anlamlandırıp üreten bir sembolizmin de karşılığıydı.⁴⁵ İskender'in altın paralarının arka yüzüne darp edilen Nike tasviri de muhtemelen Kserkses'e karşı Salamis'te (MÖ 480) alınan zaferi çağrıştırmak içindi.⁴⁶ Hellen polislerinde Pers egemenliğini hatırlatan *oligarkhlara* ve tiranlara karşı babasının yaptığı gibi *dēmokratia* siyasal düzenini desteklemesi⁴⁷ ise bu minvalde değerlendirilebilecek en somut politik uygulamalardan biriydi. Nitekim daha sonraki süreçte, özellikle Pers İmparatorluğu'nun fiili olarak çöktüğü Gaugamela Zaferi'nin (MÖ 331) ardından İskender, Hellenlere "tüm tiranlıkların kaldırıldığını ve kendi kanunları altında yaşayabileceklerini" haber vermişti. Kserkses dönemine atfen Pers savaşlarında Hellenlerin özgürlüğü uğruna şehirleri harap olan *Plataiainin* şehirlerini yeniden inşa edeceğini de vaat etmişti.⁴⁸ Hatta bunlarla da kalmayıp Pers başkenti Persepolis (MÖ 330) kral sarayıyla birlikte yağmalanıp yakılmıştı.⁴⁹ Bunların hepsi, İskender'in Atina'yı ve tapınakları yakıp yıkan Kserkses'e bir buçuk asırdır verilmemiş cevabıydı. Bu vesileyle Kserkses'in Hellas Seferi'nden Susa'ya getirmiş olduğu ve tiran düşmanı Harmodios ve Aristogeiton'e ait tunç heykeller de Atina'ya geri gönderilmişti.⁵⁰ Böylece bazı Antik Dönem yazarlarının ifade ettiği gibi Hellenlere yapılan bütün kötülüklerin intikamı alınmıştı.⁵¹

Ancak Pers İmparatorluğu'nun fiilen ortadan kalkması ve İskender'in bundan sonra "Asya'nın Kralı" olarak çağrılması, onun yukarıda bahsi geçen Pers karşıtı politik yaklaşımından aşamalı olarak uzaklaşmasına sebep olmuştu. İskender artık sadece Pers boyunduruğundan Hellenleri kurtarma misyonuyla hareket eden bir lider olmaktan çıkmış, Perslerin de dâhil olduğu halkları yönetme pozisyonuna yükselen bir "Büyük Kral"a dönüşmüştü. Dolayısıyla reel politığın gereği olarak özellikle MÖ 330-324 yılları arasında giderek daha çok Akhaimenid Pers İmparatorluğu'nu taklit etmeye başlamıştı. Artık, yaptıkları sorgulanmayan despot Pers imparatorları gibi davranıyordu.⁵²

(Hdt. VII. 34-35). Ancak bu sembolik davranışlar Hellen kültür ve dinine hakaret anlamına geliyordu. Öyle ki Aiskhylos MÖ 472'de yazdığı Persler (Persai) adlı tragedyasında Kserkses'in bu zorba tavırlarını onun tanrı tanımaz aşırı kibrine (*hybris*) bağlamıştır. Aisk. Pers. 352, 744-752, 805-815; Hall, 1989: 70).

⁴⁴ Arr. I.11.6.

⁴⁵ Lending 2020, 85-86.

⁴⁶ Wheatley-Dunn, 2021: 169-170.

⁴⁷ Wallace, 2018: 50; Küçük-Güler, 2020: 243-244.

⁴⁸ Plut. Alex. 34.1.

⁴⁹ Arr. III.18.11. Briant'a göre sarayların yakılması aynı zamanda İskender'in kendisine karşı direnen Perslere, imparatorluklarının artık olmadığını göstermek içindi. Briant, 2019: 89.

⁵⁰ Arr. III. 16.7-8; Paus. I.8.5; Thuk. VI. 54-58.

⁵¹ Arr. III. 18. 11; Plut. Alex. 38.2-4.

⁵² Lending, 2020: 14. İskender'in Pers kralı III. Dareios'un öldürülmesinden sonra sanki onun mirasçısıymış gibi katillerinin peşine düşmesi de muhtemelen bu yeni politik atmosferin gerekliliklerinden kaynaklanıyordu. Arr. III.30.4; IV. 7. 3; Plut. Alex. 43.3. Jamzadeh, 2012: 71; Badian, 2000: 265.

Tanrılara gösterilen saygının kendisine de gösterilmesini istiyordu.⁵³ Törenlerde Persler gibi giyiniyor, onlar gibi içki içiyor ve düğünleri Pers geleneklerine göre yapıyordu.⁵⁴ Bir Pers uygulaması olan yere kapanarak kralı selamlama (*proskynesis*) geleneğini de benimsemişti.⁵⁵ Yine Hindistan seferi öncesi Hellence öğrenmek ve Makedon tarzı askeri eğitim görmek koşuluyla Doğu eyaletlerinden 30 bin kişiden oluşan bir Pers birliği kurmuştu.⁵⁶ Bunu yaparken bir kısım Hellen askerini de terhis etmişti.⁵⁷ Bununla da kalmayarak zamanla Perslerin *hetairoi*ya alınmasının yolunu da açmıştı.⁵⁸ İdari bakımdan ise bu durum Pers soylularıyla iş birliği yapma, Pers soylularını kişisel muhafız olarak alma⁵⁹ ve eyaletlere giderek daha fazla Pers satrabı atama kertesine varmıştı.⁶⁰ Politik evlilikler ayrıca bu işbirliğinin perçinlenmesinde ve yönetimin Asyalıların nezdinde meşrulaştırılmasında başvurulan en dikkat çekici uygulamalardan birisi olmuştu. Nitekim MÖ 324 tarihinde Susa'da İskender'in talimatı üzerine seçkin Makedonlarla Pers soylu kızları arasında gerçekleşen onlarca evlilik işi bir üst aşamaya taşımıştı.⁶¹

⁵³ Arr. IV. 9.9; IV. 10.5-12.3; Plut. Alex. 45.1. Plutarkhos esasen İskender'in abartılı Med kıyafetlerini tercih etmediğini, pantolon, uzun kollu gömlek ya da taç giymediğini; bunun yerine Med ve Pers giysilerinin en sade olanlarını benimsediğini ifade etmektedir. Ancak ona göre bu bile Makedonları üzme yetiyordu. Bk. Plut. Alex. 45.2-3.

⁵⁴ Arr. IV. 7. 4; IV.8.2-4, IV.9. 9; IV.14.2; VII.6.2; Plut. Alex. 45.1-2. Marathon Savaşı'ndan İskender'in Perslerle olan mücadelesine kadar yaşanmış önemli savaşları konu alan görsellerde Pers giysilerinin aynı şekilde tasvir edilmesi (uzun kollu khitonlar, pantolonlar ve serpuşlar, çeneyi kapatan askeri kasketler), kıyafetlerin Hellenlerin uzun erimli hafızalarında Hellen ve Pers karşıtlığını ifade etmedeki önemini göstermektedir. Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Palagia, 2017: 177-87. Pers giysilerinin politik bağlamıyla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Jamzadeh, 2012: 99-104. İskender'in Pers kıyafetleri giymesine ve saray törenlerinde Pers geleneklerini uygulamasına rağmen Makedonlara halen ayrıcalıklı bir pozisyon verdiğine dair görüş için bk. Bosworth, 1980: 5.

⁵⁵ Arrianos, İskender'in insanları kendisine tapınmaya zorlayan uygulamaları üzerine Kallisthenes'in yaptığı uzun eleştirel konuşmasında, bu yaklaşımın özgürlüğe karşı bir barbar davranışı olduğunu Kyros'tan itibaren deneyimlenen tarihsel örnekleri referans göstererek açıklamaya çalıştığını belirtmektedir. Arr. IV.11.1-9. İskender ise Kallisthenes'in Makedonların çoğunun hoşuna giden sözlerine sinirlenerek onların artık bu tanrılaştırma olayından söz etmelerini yasaklamıştır. Ancak bu durum İskender'in böyle bir uygulamaya karşı olduğu anlamına gelmemektedir. Zira çok geçmeden başta en yaşlı Persler olmak üzere birçok kişi İskender'e tapınıp onu Pers geleneklerine göre öpmüşlerdir. Arr. IV.12.1-3; VII.8.3; Lendering, 2020: 379-380; Bosworth, 2004: 109-114. *proskynesis* uygulamasının Hellenlerin Perslerle olan ilişkisindeki olumsuz algısının yeni olmadığı, Ksenophon'un Hellen askerlerine sizin *proskynesis*iniz hiçbir efendiye değil sadece tanrıya olduğunu övünerek belirtmesiyle de anlaşılabilir. Ksen. Anab. III. 2. 13. Sparta kralının Satrap Pharnabazos'a bu yöndeki telkini için ayrıca bk. Ken. *Hell.* IV.1.35.

⁵⁶ Plut. Alex. 47.3; Curt. VIII.5.1. Briant, 2019: 92.

⁵⁷ Plut. Alex. 71.1-2; Briant, 2019: 21

⁵⁸ Quintus Curtius, VIII.5.1; Arr. VII.6.1, VII.8.2-3.

⁵⁹ Arr. VII.6.3-4.

⁶⁰ Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Briant, 2019: 91.

⁶¹ Burada da İskender son kral Dareios'un kızı Barsine ve III. Artakserkses'in (Okhos'un) kızı Parysatis'le evlendi. Dareios'un kızı Drypetis Hephaistion'la, Dareios'un kardeşinin kızı Amastris Krateros'la, Media satrabı Atropates'in kızı süvari komutanı Perdikkas'la, Barsine ve Mentor'un kızı Nearkhos'la, Spitamenes'in kızı Apame Seleukos'la, Artabazos'un kızı Artonis İskender'in sekreteri Eumenes'le ve Artabazos'un diğer kızı Artakama Ptolemaios'la evlendiler. Arrianos'a göre Asyalı kadınlarla evlenen Makedonların sayısı on binden fazlaydı. Bk. Arr. VII. 4.4; Plutarkhos İskender'in evlendiği Dareios'un kızının ismini Stateira olarak vermektedir. Plut. Alex. 70.2, 77.4.

İskender'in, Persleri ve onların egemenliğinde on yıllarca yaşamayı öğrenmiş toplulukları daha sorunsuz yönetmek için bu yeni yönetim anlayışını benimsediği açıktır. Nitekim Aria, Baktria, Sogdiana, Drangiana ve daha pek çok yerde Pers satraplarının ya da küçük yerel prenslerin yürüttüğü direnişleri bastırmanın zorluğunu bizzat kendisi deneyimlemiştir.⁶² Roksane ile olan evliliği (MÖ 327) de muhtemelen babası Oksyartes'in⁶³ de içinde olduğu Baktria ve civardaki isyanları sona erdirme ve Pers soylularının sadakatini sağlama stratejisinin bir parçasıydı. Aynı zamanda Hindistan'a yapmaya niyetlendiği sefer öncesinde Baktria'da daha sonra çıkması muhtemel bir isyan hareketini de önlemek istiyordu.⁶⁴ Nitekim Plutarkhos'a göre İskender'in mecbur olmamasına rağmen Roksane'yle Pers geleneklerine uygun olarak evlenmesi, yerli halkın onu sevmesini ve sözlerine itaat etmesini sağlamıştı.⁶⁵ Ne var ki bu yeni yönetim anlayışı Perslere karşı beslenen öfkenin bu dönemki taşıyıcıları olan Makedonları hayal kırıklığına uğratmıştı. İskender'in değişen tavırları Makedonlar nezdinde onun despot bir doğuluyla özdeşleşmesine ve bu yüzden suçlanmasına sebep olmuştu. Yapılan itirazlar onun yakın çevresinde bulunanların ölümü dâhil birçok yaptırımla cezalandırılmıştı.⁶⁶ Bütün bunlara rağmen İskender'in akıbetinin Pers geleneklerini açıktan benimseyen Spartalı Pausanias'ın yukarıda bahsedilen kötü akıbetiyle aynı olmaması muhtemelen onun karşı konulmaz gücünden kaynaklanıyordu. Ancak yine de açıktan ya da gizliden büyük bir tepki vardı. Özellikle bu dönemin farklı olduğuna ve İskender'e karşı duyulan kızgınlık ve serzenişin haksız bir temele dayandığına inanan Antik Dönem yazarlarının dönemin reel politikasına işaret etmeleri söz konusu tepkinin büyüklüğünü çok net olarak ortaya koymaktadır. Plutarkhos'un *De Alexandri magni fortuna aut virtute* adlı eserinde kendine özgü bir üslupla dile getirdikleri bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir:

“...(İnsanlar) kırmızı kıyafetlerle boğalara, beyaz kıyafetlerle fillere görünmemeye özen gösterirler. Çünkü bu hayvanlar bu özel renkleri görünce sinirlenir ve vahşileşirler. Ama eğer büyük bir kral, tıpkı hayvanlara karşı olduğu gibi, dik başlı ve savaşan halkları ehlileştirmek için onların geleneksel kıyafetlerini giyerek ve olağan hayat tarzlarını benimseyerek onları sakinleştirmeyi, durdurmayı başarıyorsa, böylece onların kaba doğalarını ehlileştirip çatık kaşlarını yumuşatıyorsa insanlar onu bu yüzden suçlayabilir mi? (İskender) kıyafetlerinde küçük bir değişiklik yaparak kendisini tüm Asya'nın popüler lideri haline getirdiğine, silahların gücüyle bedenlere boyun eğdirdiğine, giyiniş tarzıyla ise gönülleri fethettiğine göre, onun bilgeliğine daha çok şaşırarak gerekmez mi?”⁶⁷

Benzer bir değerlendirmeyi İskender'in Doğu Seferi'ni yazanlardan biri olan Arrianos da yapmıştır. Ona göre İskender'in Pers kıyafetlerini giymesi hem onun Perslere karşı saldırgan “şovenist” bir tutumdan uzaklaştığını

⁶² Arr. III.25. 5-8; III. 28.3,8-9; III. 30.10-11;IV. 3.1-7;IV.5.2-7; Briant, 2019: 82-84.

⁶³ Arr. III. 28.10; IV.19.5;

⁶⁴ Worthington, 2016: 50.

⁶⁵ Plut. Alex. 47.4. Ayrıca bk. Curt. VIII.4.23-25; ME 29-31; Carney, 1996: 576; Müller, 2012: 295, 299; Müller, 2013: 200-201; Briant, 2019: 91; Sarıkaya, 2019: 268.

⁶⁶ Arr. IV. 8.4-9; IV. 10.5-11.2-8; IV.14.3; VII. 6. 1-4; Plut. Alex. 45.3, 50.6-51.6; Lendering, 2020: 14.

⁶⁷ Plut. De Alex. I. 8.

Makedonlara göstermenin hem de barbarlara karşı kralın tamamen yabancı gibi gözükme istememesinin bir yoluydu.⁶⁸ Her ne kadar bu anlatılar İskender'in davranışlarını meşru bir daire içinde göstermeye çalışsa da onun beklenmedik ölümünden sonra yaşananlar bu yeni siyasi yaklaşımının Makedonlar nezdinde yeterince itibar görmediğini göstermektedir. Nitekim Ptolemaios'un Babil Toplantısı ve sonrasında Pers karşısı tutumunun büyük bir destek görmesi bunun en açık delillerindedir.

Ptolemaios ve Yeniden Tarihi Belleğe Başvurmak

Ptolemaios Pers seferi sırasında özellikle de Baktria ve Hindistan'da yapılan savaşlarda İskender'e en çok katkı sağlayan generallerinden biriydi⁶⁹. Zaten İskender'in politikalarını destekleyen bir görüntü de çiziyordu. Nitekim Susa'da gerçekleştirilen toplu evlilik töreninde evlendirilenlerden biri de o idi. Ptolemaios, önde gelen Pers soylularından Artabazos'un kızı Artakama'yla evlendirilmişti. İskender hayattayken Ptolemaios'un ne bu evliliklere ne de onun Persleri dikkate alan yeni uygulamalarına açıktan karşı çıktığıyla ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak İskender'in ölümünden sonra durumun değiştiği görülür. Curtius Rufus, Babil'de yapılan toplantıda Ptolemaios'un Roksane ve Barsine'nin oğullarının kral adayı olmasına karşı çıktığını aktarmaktadır. Ptolemaios'a göre bu seçenek bütün Avrupa'yı rencide edecekti. Bu düşüncesini temellendirmek için ise İskender, Philippos ve diğer öncüllerinin yaptığı gibi I. Dareios ve Kserkses dönemlerinde Perslere karşı verilen başarılı mücadeleyi örnek veriyordu. Ona göre Pers krallarının devasa ordularıyla başaramadıkları şey, yani Hellenleri Perslere köle yapma gayreti, şimdi onların soyundan gelenlerin Makedonların başına geçme ihtimaliyle gerçekleşiyordu.⁷⁰ Yaklaşık iki yüzyıldır Hellen politikasında önemli bir işlev gören Perslere köle olma teması bir kez daha öne çıkıyordu.

Rufus'un bu aktarımlarından da anlaşılacağı üzere Arridaios'un kuşkulu durumunun yarattığı belirsiz bir ortamda İskender'in çocuklarının akıllara gelmesini engellemek için Hellenlerin Perslere köle olma tehlikesinden bahsetmesi Ptolemaios açısından oldukça etkili bir yol gibi görünmektedir. O, Philippos'un ve İskender'in en yakınında bulunmuş birisi olarak bu temanın Hellenler ve Makedonlar nezdindeki güçlü psikolojik etkisinin farkında olmalıydı. Kuvvetle muhtemeldir ki Atina ve Sparta'nın Perslerle ilgilenirken politik güçlerini artırmak için bu yönteme çokça başvurduklarını da biliyordu. İskender hayattayken ve Asya'nın Kralı olarak Persleri dikkate alan yeni uygulamaları benimserken Ptolemaios'un bu denli yüksek dozajlı çıkışlarda bulunmasının pek mümkün olamayacağı tahmin edilebilir. Ancak yeni politik durum artık farklı yaklaşımların ortaya çıkması için uygun bir ortam sunuyordu. İskender artık yaşamıyordu. Yerine geçecek herhangi bir vârise de işaret etmemişti. Kardeşi, kendini kral ilan edebilecek akıl sağlığına sahip değildi. Çocuklarından biri henüz doğmamış, diğeri ise sadece altı yaşındaydı. Üstelik bunların anneleri birçok Makedon'un onaylamakta zorlanacağı Pers kökenliydi. Bütün bunlar İskender'in farklı hedef ve stratejilerle hareket eden

⁶⁸ Arr. VII.29. 4. Ayrıca bk. Bosworth, 1980: 2-7.

⁶⁹ Worthington, 2016: 27.

⁷⁰ Curt. X. 6. 13-16.

generallerinin politik inisiyatifi ele almalarına büyük bir olanak sağlıyordu. Öyle görünüyor ki bu durum Ptolemaios'a Pers karşıtlığı üzerinden politika geliştirmesini olanaklı hale getiren bir atmosfer yaratmaktaydı.

Nitekim Perdikkas'ın, İskender'in mirası ve imparatorluğun "bütünlüğü ülküsü"⁷¹ üzerinden politikasını belirlemesi, diğer generalleri olduğu gibi Ptolemaios'u da rahatsız ediyordu. İskender'in ölmeden önce yetki yüzüğünü Perdikkas'a verdiği, en güçlü kişi olarak yerine onu seçtiği yönündeki iddialar⁷² esasen Perdikkas'ın bu amaçla attığı ilk adımlardı.⁷³ Onun, Roksane'nin halen akıbeti belli olmayan çocuğu üzerinden İskender'le bağ kurma isteği yine bu yaklaşımın bir sonucuydu. Roksane'yle ilişkisinin kamuya sunulmuş şekli bile İskender'in mirası çerçevesinde dile getiriliyordu. Özellikle Perdikkas ve taraftarlarının propaganda aracı olarak kullandıkları bir broşüre dayanarak yazıldığı düşünülen adı anonim olan ve Metz'de bulunan tarihi fragmanların özetinde/Epitome'sinde Perdikkas'ın Roksane'yle evlenmesi gerektiğinin ölüm döşegindeyken İskender tarafından telkin edildiğinin anlatılması bu yaklaşımın İskender'in ölümünden sonraki yıllarda da devam ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.⁷⁴ Muhtemelen aynı amaca hizmet etmesi için Roksane'nin, belli ki Ptolemaios'un muhalif tutumunun da etkisiyle, Pers kökenli olmasından kaynaklanan "olumsuz imajı", onu Hellen kültürünün bir parçası olarak gösterme çabalarıyla da aşılmaya çalışılıyordu. Öyle ki Roksane tarafından Athena Polias'a adanan değerli hediyelerin bu amaca hizmet ettiği düşünülmektedir.⁷⁵ Plutarkhos, İskender'i anlattığı eserinde bu stratejinin Perdikkas'a büyük bir güç kazandırdığını da aktarmaktadır.⁷⁶ Rufus'un, Roksane'nin doğacak çocuğunun erkek olması halinde Perdikkas'a sağlayacağı meşruiyet zemini ile ona kazandıracığı zaman ve iktidar gücüne yaptığı vurgu bu bakımdan oldukça dikkat çekicidir. Rufus, bu düşüncesini Babil Toplantısı sırasında Arridaios'un kral olmasını savunan Meleagros'un ağzından şu şekilde ifade etmektedir:

"...Aslında, Roksane'nin oğlunun (doğduğunda) ya da Perdikkas'ın sizin kralınız olması arasında hiç bir fark yok, çünkü o adam (Perdikkas) zaten naip gibi davranarak tahtı bir şekilde ele geçirecek. Desteklediği tek kralın henüz doğmamış olan birisinin olmasının ve meseleleri çözmemesinin nedeni budur... O tek başına ayların geçmesini bekliyor..."⁷⁷

Ptolemaios'un yaptığı gibi Meleagros'un da çocuğu İskender'in değil, Roksane'nin oğlu olarak tarif etmesi Arridaios'un⁷⁸ krallığını destekleyen ve Perdikkas'a muhalif olan birisi için uygun bir stratejiydi. Nitekim Meleagros'un

⁷¹ Antigonos ve Demetrios'un da imparatorluğun bütünlüğü üzerinden mücadele ettikleriyle ilgili görüş için bk. Boswort, 2005: 217.

⁷² Arr. VII.26.3; Curt. X. 5.5; X.6.4, 16; Diod. XVIII. 1.4.

⁷³ Curt. X.6.18-20.

⁷⁴ ME 112, 118; Müller, 2012: 301; Müller, 2013: 203.

⁷⁵ Kosmetatou, 2004: 75-80; Müller, 2013: 202.

⁷⁶ Plut. Alex. LXXVII.4-5; Sarıkaya, 2019: 269. Perdikkas'ın, Roksane'yle işbirliği içinde öncelikle İskender'in Pers eşlerini öldürtmesi Roksane'yle olan iş birliğinden kaynaklanmış olabileceği gibi Pers karşıtı Makedon seçkinlerine bir mesaj da olabilir.

⁷⁷ Curt. X. 6. 21.

⁷⁸ Iustinus'un, Meleagros'un Herakles'i de desteklediğine yönelik anlatısı muhtemelen Meleagros'u Nearkhos'la karıştırmasından kaynaklanmaktadır. Bk. Iust. XIII.2.6-3.1; Roisman, 2012: 65.

Arridaios'u destekleyen görüşü piyade birlikleri ve en alt sınıftan insanlar tarafından büyük bir destek görmüştü. Curtius Rufus, Babil toplantısında tartışmaların geldiği tehlikeli noktadan kaygı duyan sıradan bir adamın, "Aradığınız krala sahipken savaşmanın ve bir iç savaş başlatmanın ne anlamı var?" diye sorduğunu aktarmaktadır. Bahsettiği bu kral Arridaios'tu. Çünkü ona göre de İskender'in tek vârisi ve en yakın akrabası sadece bu adamdı. Öyle ki İskender'in Pers eşlerinden olan çocuklarının krallık iddiası da dâhil hiçbir öneri tartışılmamalıydı.⁷⁹ Çocuğun Pers anneden doğacak olması onun krallık haklarıyla ilgili meşru zemini kuşkulu hale getirmişti. Perdikkas'ın bir diğer güçlü muhalifi Nearkhos'un, İskender'in Pers soylu eşlerinden Barsine'nin altı yaşındaki oğlu Herakles'i tahta çıkarma isteği bile askerler tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmış ve bu öneri de bir daha gündeme gelmemişti.⁸⁰

İskender'in çocuklarının Pers kökenlerinden dolayı tahtın vârisi olarak düşünülmemesi gerektiği hususu sadece onun tahtında gözü olan bazı generallerin ve onların destekçilerinin değil aynı zamanda bu konuda muhtemelen Hellen merkezli bakış açısıyla kimi olayları kaleme alan bazı Antik Dönem yazarlarının da görüşüydü. Diodoros'un, İskender'in öldüğünde halef olarak bırakacağı çocuğunun olmadığını belirtmesi böyle bir yaklaşımın sonucu olmalıydı.⁸¹ Dolayısıyla İskender'in çocuklarının sıradan insanlar arasında bile bir alternatif olarak görülmediğinin kimi Antik Dönem yazarlarının eserlerine yansımaları ister istemez bütün kusurlarına rağmen Arridaios'u tek seçenek haline getirmişti. Zaten bu duygularla Meleagros'a verilen destek Arridaios'un toplantıya getirilip III. Philippos adıyla kral ilan edilmesini sağlamıştı.⁸² Ancak çok geçmeden Perdikkas, imparatorluğu aralarında bölüşme hususunda Meleagros'un konumunu kendileri için tehlikeli gören ve ona karşı birleşen generallerin desteğiyle bir "darbe" yapıp Meleagros'u öldürmüştü. Böylece Perdikkas, Arridaios'un naibi⁸³; Roksane'nin birkaç ay sonra dünyaya gelen oğlu IV. Aleksandros'un da vasisi olmuştu. Her ne kadar bu durum, önceki satırlarda anlatılanların tersine, iki imparatorun yönettiği bir sistemin varlığını gösteriyor olsa da Bosworth'un ifade ettiği gibi "bir yarım akıllı ve bir bebekten oluşan bu garip eşleşme politik bir gereklilikten başka bir şey değildi".⁸⁴

Zaten bunun böyle olduğu Perdikkas'ın bundan sonraki eylemlerinin rakiplerinin nezdinde görmediği hüsn-i kabulden de anlaşılmaktadır. Bundan

⁷⁹ Curt. X.7.1-3.

⁸⁰ Curt. X. 6.10-12. Herakles'in Meleagros tarafından önerildiğine dair Iustinus'un anlatısı için ayrıca bk. Iust. XIII. 2.6-7. Barsine'nin oğluna karşı verilen tepkide muhtemelen onun İskender'in metresi olarak görülen konumunun yanı sıra Nearkhos'un onun kızıyla evli olmasının Nearkhos'a kazandıracığı güçten duyulan rahatsızlığın da payı vardı. Plut. Alex. 21.4; Arr. VII. 4.4; Brosius, 1996: 31, 190-191; Bosworth, 2007: 30; Carney, 2013: 13; Sina, 2018: 163-165; Lendering, 2020: 405. Genel kanının dışında Tarn, Barsine'nin metres olmasını mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Bk. Tarn, 1921: 24. Sarıkaya ise İskender'in Doğu seferinin ilk aşamalarında Barsine'yle evlilik gerçekleştirmemesini onun Pers bir kadınla böyle bir süreçte evlenemeyeceği gerekçesiyle açıklamaktadır. Bk. Sarıkaya, 2019: 266.

⁸¹ Diod. XVIII. 9. 1

⁸² Curt. X.7.1-3.

⁸³ Curt. X.8.1-9.21; Diod. XVIII. 4.7.

⁸⁴ Bosworth, 2005, 216.

böyle Perdikkas'ın bütün imparatorluğu yönetme yönündeki politik hedefini⁸⁵ yeni politik araçlarla sürdürdüğü görülmektedir. Kral naibi yetkisiyle öncelikle, Ptolemaios başta olmak üzere önde gelen birçok generali satrap olarak atamıştı.⁸⁶ Daha önce Ptolemaios ve başka birçok Makedonun karşı çıktıkları Roksane'nin oğlu (IV. Aleksandros) üzerinden İskender'le kurmak istediği bağı ise bu defa başka alternatifler yoluyla gerçekleştirme yoluna gitmişti; İskender'in kız kardeşi Kleopatra, Perdikkas'a bir mektup gönderip kendisiyle evlenmesini ve hanedanın bir üyesi olmasını istediğinde Perdikkas bu davete kayıtsız kalmamıştı.⁸⁷ Her ne kadar bu girişim tarafların istediği doğrultuda nihayetlenmese de Perdikkas muhtemelen Roksane'yle olan iş birliğinden dolayı Pers karşıtlığı üzerinden kendisine yönelen muhalefete bu yolla bir mesaj vermeyi ve Kleopatra'yla yapacağı evlilikle doğrudan Philippos'un meşru vârisi olmayı amaçlıyordu. İskender'in Mısır'da Amon'un yanında gömülmek istediğine dair vasiyetini yerine getirmeyip onun naaşını Makedonya'ya gönderme arzusu⁸⁸ da böyle bir motivasyonun sonucu olmalıydı.⁸⁹ Onun, satraplar üzerindeki gücünü tepki çekecek bir düzeyde kullanması⁹⁰ bile muhtemelen kendine biçtiği bu konumdan kaynaklanıyordu. Bu noktada onun politik bakımdan zaman ve zemine bağlı olarak Pers karşıtlığını andıran tavırları, Babil Toplantısındaki farklı tutumundan da anlaşılacağı üzere diğer generallere karşı kendi stratejisini uygulamada sadece taktiksel bir öncelliğe tekabül etmektedir. Bu siyasi tavrın evrildiği nokta aynı zamanda Ptolemaios'un söyleminde en açık ifadesini bulan tarihsel Pers karşıtlığının politika belirleme gücünü de göstermektedir.

İmparatorluğun bölüşüm savaşında yetki alanları giderek belirginleşen generallerin artık Perdikkas'ı kendileri için bir tehlike olarak gördükleri aşikârdır. Pamphilia, Phrygia ve Lykia'nın satrabı Antigonos, İskender'in Makedonya'daki naibi Antipatros ve oğlu Krateros ile Ptolemaios çok geçmeden Perdikkas'a karşı birleşip savaşmışlardı (MÖ 320).⁹¹ Perdikkas'ın ölümüyle

⁸⁵ Worthington, 2016: 71.

⁸⁶ Perdikkas Ptolemaios'u Mısır'a, Laomedon'u Suriye ve Fenike'ye, Philotas'ı Kilikia'ya, Antigonos'u Lykia, Pamphylia ve Büyük Phrygia'ya, Kasandros'a Karia'ya, Meleagros'u Lydia'ya, Leonnatos'u Hellespontos Phrygyası'na, Eumenes'i Kappadokya'ya ve Paphlagonia'ya, Pithon'u Media'ya, Lysimakhos'u Thrakia'ya ve Makedonya'ya Antipatros satrap olarak; Seleukos'u ise çok seçkin bir makam olan *hetairoi* süvari birliğinin komutanı olarak atadı. Bk. Curt. X. 10.1-4; Diod. XVIII. 2.4; XVIII. 3.1-4.

⁸⁷ Iust. XIII.6.4. Diodoros'a göre Perdikkas artık büyük bir güce ulaştığından Kleopatra'yla evlenmeye karar vermiş ve onu, Makedonyalıları ikna etmek için kullanabileceğine inanmıştı. Antipatros'un öfkesini çekmemek için ise öncelikle onun kızı Nikea'yla politik bir evlilik yapmıştı. Ancak Antigonos, Perdikkas'ın Kleopatra ile evlendikten sonra ordusuyla birlikte kral olarak Makedonya'ya geleceğini bir uyarı olarak Antipatros'a ilemiştir. Diod. XVIII. 23.1-3; XVIII. 25.3. Ayrıca bk. Bosworth, 1993: 422-426. Kleopatra'nın başka bir zamanda Eumenes'e de mektuplar yollayıp onu Pella'ya davet etmesi ve onunla evleneceğine dair söz vermesi, politik sahnede değişen dengelerde bu tür evliliklerin belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Plut. Eum. III.5.

⁸⁸ Diod. XVIII. 28.2; Strab. XVII.1.8.

⁸⁹ Perdikkas'ın bu eylemlerinin politik hedefleriyle ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Anson, 2014: 48.

⁹⁰ Diod. XVIII. 23.3-4. Antigonos'un Babil'de alınan kararlarda göz ardı edildiği için Perdikkas'a karşı aldığı tavırla ilgili bir değerlendirme için bk. Anson, 2014: 55-56.

⁹¹ Perdikkas bu savaş sırasında (MÖ 320) Mısır'da askerlerin hayatına mal olan başarısız taktikleri nedeniyle kendi subayları tarafından öldürülmüştü. Bk. Diod. XVIII. 36.1-5.

nihayetlenen bu süreç politik gündemlerine kitlenen generallerin onu kendi hedefleri önünde bir engel olarak görmelerinin sonucuydu.⁹² Ptolemaios'un Mısır satraplığı ve siyasi kariyerini Mısır'da sürdürme hedefi de gelişmelere ivme kazandırmıştı. Zira Ptolemaios Mısır'da II. Philippos ve İskender'in mirasçısı olarak kendini konumlandırma noktasında Perdikkas'la yarışlıyordu. Bu çerçevede soyunu kral ailesine dayandırmak için II. Philippos'un oğlu olduğuna dair bir propaganda bile yapmıştı.⁹³ İskender'in Makedonya'ya gitmek üzere yola çıkan naaşını Mısır'a götürmek, İskenderiye'yi başkent yapmak, İskender'i ve onu tanımlayan tasvirleri sikkelerinin üzerine darp etmek bu yaklaşımın bir devamıydı.⁹⁴ Ptolemaios muhtemelen İskender'in çocuklarına karşı muhalefetinin İskender'le bir ilgisinin olmadığını; çocukların Pers kökenlerine karşı bir tutum olduğunu bu yolla göstermek istiyordu.

Üstelik Ptolemaios'un satrabı olduğu Mısır'daki politik ortam da onun bu tarz bir siyaset sürdürmesi için uygun bir zemin sunuyordu. Zira II. Kambyes'ten (MÖ yak. 530-522) beri Pers krallarının başvurdukları birçok uygulama, Ptolemaios için ana propaganda malzemesi olabilecek nitelikteydi. Örneğin II. Kambyes'in MÖ 525 tarihinde Mısır'a yaptığı sefer sırasında kutsal Apis'in öldürülmesi de dâhil Mısır'ın kutsallarını aşağılayan bir tavır içinde olması, hatta Siwah'daki Amon tapınağını yakmak için askerlerini görevlendirmesi halen unutulmamıştı.⁹⁵ Krallığı döneminde Mısır'ı "köle" yapan Kserkses'e⁹⁶ (MÖ 486) karşı da benzer tepkiler vardı. Yakın geçmişte şiddet ve yıkıma sebep olan Pers karşısı isyanların yaşanması ise bu hafızanın canlı kalmasında ilave bir etkiye sahipti.⁹⁷ Özellikle Mısır'daki siyasi ve sosyal hayatta oldukça etkin olan din adamı sınıfının⁹⁸ Perslere karşı duyduğu tarihi husumet Ptolemaios'a bu bakımdan önemli bir politik manevra alanı açıyordu.⁹⁹ Ptolemaios'un MÖ yak. 311 yılında Buto'daki tapınağın restorasyonu anısına adadığı Satrap Steli'ndeki ifadeler bunu açık olarak göstermektedir. Burada, "tanrıların mülklerine" el koyan Kserkses'in aksine, Ptolemaios gasp edilen her şeyi iade ettiği için dindar bir kişilik olarak büyük bir övgü almaktadır.¹⁰⁰ Bu İskender'in yukarıda bahsi geçen Kserkses'in Hellenlerin inançlarına yönelik sergilediği uygunsuz tavrına karşı Hellespontos'ta Poseidon'a ve diğer tanrılara kestiği kurban hadisesine benzer bir tema ve mesaj içeriyordu. Ptolemaios'un bu yaklaşımı muhtemelen sadece Mısır'daki işbirlikçi din adamlarını değil, aynı zamanda onun etrafındaki Pers karşısı muhafazakâr Makedon gruplarını da memnun ediyordu.¹⁰¹ Dolayısıyla politik kariyerini Mısır merkezli bir hanedanlığın kurulması üzerine inşa

⁹² Sarıkaya, 2016: 742.

⁹³ Paus. I.6.2; Carney, 2013: 13.

⁹⁴ Diod. XVIII. 28.2-4; Strab. XVII.1.8; Colburn, 2015: 168-169; Pownall, 2021: 37.

⁹⁵ Hdt. III. 16-17, 27-29. İskender'in Pers kralının aksine Amon'u ziyaret edip onun oğlu olarak kendini göstermesinde Mısır'daki bu duyguyu hatırlatmanın önemli bir etkisi olduğu düşünülebilir (Plut. Alex. XXVI.6; Arr. III.3.1-6). Bu ziyaret Ptolemaios'un da temel propaganda araçlarından biri olarak kullanılmıştır. Bk. Pownall, 2021: 34.

⁹⁶ Hdt. VII. 7; Briant, 2015: 52.

⁹⁷ Diod. XVI.51.2; Ruzicka, 2012: 190-195; Colburn, 2015: 165-167; Briant, 2019: 84.

⁹⁸ Pfeifer, 2010: 104.

⁹⁹ Müller, 2013: 204; Anson, 2014: 60.

¹⁰⁰ Colburn, 2015: 173-176.

¹⁰¹ Müller, 2011: 108.

etmeye çalışan Ptolemaios'un, Pers egemenliğinin ilk dönemlerinden beri dillendirilen Hellenleri ve Mısır'ı Perslerin boyunduruğundan kurtarma şiarıyla hareket etmesi şaşırıcı değildir.¹⁰² Muhtemelen imparatorluğun bütünü üzerinde hâkimiyet kuramayacağını farkında olması, onu Perdikkas'ın Pers tebaayı da dikkate almak zorunda olduğu paradoksun benzeri bir durumdan da kurtarıyordu. Bu yüzden İskender'in emriyle evlendiği Artakama'yı da birçok Makedonyalının yaptığı gibi¹⁰³ ya terk ettiği ya da kamusal alanda görünürlüğü ortadan kaldırdığı düşünülmektedir.¹⁰⁴ Zira Ptolemaios'un Pers karşıtlığı üzerinden gücünü tahkim etmeye çalıştığı bir sosyo-politik ortamda Pers kökenli karısını öne çıkarması pek akla yakın bir tutum olmasa gerek.¹⁰⁵ Seleukos'un, eşi Apama'yla¹⁰⁶; Antigonos ve Lysimakhos'un ise Amastris'le olan ilişkilerinin¹⁰⁷ Ptolemaios'unkiyle gösterdiği tezatlık idare

¹⁰² Diod. XVII.49.2; Curt. IV.7.1-4; Müller, 2013: 204.

¹⁰³ Meeus'un, İskender'in ölümünden sonra Makedon seçkinlerinin Pers eşlerini bıraktıkları yönündeki yaklaşımların temelsiz olduğuna dair görüşü için bk. Meeus, 2009: 236.

¹⁰⁴ Carney, 2013: 13; Müller, 2015: 204.

¹⁰⁵ Müller, 2013: 205-206.

¹⁰⁶ Esasen bu süreçte sayıları değişen birçok aktörün Pers karşıtlığı bağlamında hangi eylemler içinde olduğu hususunda antik kaynaklar neredeyse hiç bilgi vermemektedir. Ancak Yakınoğu'nun en büyük devletlerinden birini kuran Seleukos'un, İskender'in Persleri dikkate alan yaklaşımını benimsediği açık olarak görülmektedir. Susa'da İskender'in talimatıyla evlendiği Apama'nın bazı belgelerde ve Antik Dönem eserlerinde Seleukos adına elçi kabul ettiğinin, tapınaklara bağış yaptığının, adına kentler kurulduğunun görülmesi bu bağlamda gösterilebilecek en çarpıcı örneklerindedir. Dahası Apama'nın oğlu Antiokhos kralın vârisi olarak Seleukos'tan sonra tahta geçmiştir. Bir kraliçe ve daha sonra ana kraliçe olarak Apama'nın kamusal görünürlüğü ve etkinliği Pers soyundan gelen birinin tahta geçmesinin Pers boyunduruğuna girmekle eşdeğer sayıldığı Babil toplantısındaki atmosferin Seleukos'un yönetim sisteminde geçerli olmadığını göstermektedir. Seleukos bunun yerine Apama'nın Pers geçmişini Asya'daki halkları yönetmek için bir meşruiyet zemini olarak kullanmıştır. Bk. Strab. XVI.2.4; App. Syr. 57; Brosius, 1996: 79; Müller, 2013: 208; Sánchez, 2003: 45. Öte taraftan Seleukos'un rakipleri Apama'yı İskender'in Baktria ve Sogdiana'daki amansız düşmanı isyancı Spitamnes'in kızı olarak lanse etmeyi de ihmal etmemişlerdi. Ptolemaios'a atfen bu dönemleri yazan Antik dönem yazarların eserlerindeki bu tür anlatılar, muhtemelen zamanla Seleukos'la yolları ayrılan Ptolemaios'un rakibini itibarsızlaştırmak adına yaptığı propagandanın bir parçasıydı. Arr. IV.3.6-7; IV.5.2-6.5; Strab. XI.11.6; Curt. VII.6.14-15; Müller, 2013: 206-207.

¹⁰⁷ Antigonos ve Lysimakhos'un, III. Dareios'un kardeşinin kızı ve Herakleia Pontike'nin kraliçesi Amastris'le (Arr. VII.4.5; Diod. 20.109.7; Strab. XII.3.10; Memn.FGrH 434 f 4.4.) politik gelişmelere bağlı olarak değişen ilişkilerinde de reel politiğin zorunlu kıldığı hallerde olumsuz Pers algısının göz ardı edildiğini gösterir. Amastris, Herakleia Pontike'nin tiranı Dionysos'un karısıydı. Dionysos'un MÖ 305 tarihinde ölmesiyle dul kalan Amastris, onun çocuklarının naibi olarak bölgenin yönetimini eline geçirmişti. Antik Dönem tarihçilerinden Memnon, Amastris'le evliliğin Dionysos'a önemli bir güç ve servet kazandırdığını yazar (Memn. FGrH 434 f 4.4-5, 4.9; Brosius, 1996: 78.). Dionysos'un ölümünden sonra, Amastris'in önce Antigonos'un desteğiyle pozisyonunu koruması, daha sonra Anadolu'da Antigonos'u ortadan kaldırmak için harekete geçen Lysimakhos'la evlenmesi (MÖ 302/1) onun Diadokhlar arası mücadeledeki etkisinin ne kadar büyük olduğuna işaret eder. Lysimakhos, Amastris'in eski kocasının da yaptığı gibi, Anadolu'da Antigonos'a karşı muhtemelen onun soylu Pers geçmişini kullanmak istemişti (Lund, 1992: 75; Müller, 2013: 209). Zira Lysimakhos, Antigonos'la olan mücadelesinde Anadolu'daki politik hedeflerini gerçekleştirdikten sonra, Amastris'i ikinci plana iterek MÖ yak. 300 yılında yeni müttefiki Ptolemaios'un kızı Arsinoe'yle evlenmeyi tercih etmişti (Memn. FGrH 434 f 4.9; Carney, 2013: 34-35). Yine, İskender'in ardıllarından Leonatos ve Krateros'un İskender'in Pers unsurları taşıyan kıyafetlerine karşı bir tepkilerinin olmaması, Peukestas'ın Perslerle yakın bir ilişki içinde olması ve Krateros'un Delphi'deki aslan avı anıtında İskender'in Asya Kralı olarak geçmesi, İskender sonrası dönemde Makedon

edilen sosyo-politik yapının Pers imajının olumlu ya da olumsuz algısı üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu görülebilir. Ancak Pers karşıtlığı Diadokhlar arası güç mücadelesinde her daim ve her yerde geçer akçe olmasa da Perslerle ilgili tarihi belleğin Ptolemaios'un siyasi stratejisinin başarıya ulaşmasında önemli bir güç kaynağı olduğu da açıktır.

Sonuç

İskender'in ölümünden sonra iktidar mücadelesine giren Diadokhlardan bazılarının kendi konumlarını belirlemede ve mücadelelerini meşru bir zemine oturtmada Perslerle ilgili olumsuz tarihi belleğin önemli bir rolü olmuştur. Bu, genel itibarıyla Pers idari ve kültürel geleneklerinin yabancılığı, Pers krallarının zorba, işgalci, özgürlük ve din düşmanı kişilik tarifleri üzerinden on yılları bulan yargılar çerçevesinde inşa edilmiştir. Bu çerçevede oluşan duygular Perslerden oç alma ve Perslerin boyunduruğundan kurtulma diskuru üzerinden farklı tarihsel bağlamlarda harekete geçen Atina, Sparta ve Makedonya gibi güçlü ve rakip Hellen devletleri tarafından en kritik anlarda kullanılmıştır. Özellikle Kambyes, I. Dareios ve Kserkses dönemiyle ilgili olumsuz anlatıların hem Hellen hem de Mısır "kamuoyunu" etkilemek için önemli birer propaganda malzemesi oldukları görülmektedir. İskender'in son dönemlerinde Pers geleneklerine uygun bir politik yaklaşımı benimsemesi de Perslere yönelik olumsuz yargıların ortadan kalkmasına yetmemiştir. Nitekim İskender daha hayatayken yakın çevresini oluşturan birçok seçkin Makedon onun zamanla Persleri dikkate alan politik uygulamalarına muhalefet etmişlerdir.

Bu durum İskender'in ölümünden sonra daha da belirgin bir hal almıştır. Zira Pers hâkimiyetinin ilk dönemlerinden itibaren Hellenlerin hafızasında olumsuz izler bırakan tarihsel anlatılar ve deneyimler Diadokhlar arası mücadelenin yönünün belirlenmesinde de en etkin politik araçlardan biri olmuştur. Bu noktada Ptolemaios'un önemli bir rolü olmuştur. Ptolemaios, hem Roksane ve Barsine'den olan İskender'in çocukları hem de Mısır'daki tarihsel husumet üzerinden Pers karşıtı bir yaklaşım sergilemiştir. O da öncülleri gibi Kambyes, I. Dareos ve Kserkes dönemleriyle ilgili olumsuz anlatıları canlandırarak, "kamusal zihni" kontrol etmeye ve rakiplerine karşı pozisyonunu güçlendirmeye çalışmıştır. Özellikle Perdikkas'a karşı olan mücadelesinde bu yaklaşımın oldukça etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Ptolemaios'un Pers karşıtı tarihi bellek üzerinden inşa ettiği söylemin dönemin reel politikasında en az diğer seçenekler kadar meşru ve belirleyici olduğu görülebilmektedir.

seçkinlerinin bir bütün olarak Pers karşıtlığında birleşmediğini göstermektedir. Bk. Meeus, 2009: 237.

Kaynakça**Antik Kaynaklar**

- Aisk. Pers. (Aiskhylos, *Persai*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Aeschylus*, çev. H. W. Smyth, Cambridge, 1926.
- App. Syr. (Appianos, *The Foreign Wars*): Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Foreign Wars*, Horace White, The Macmillan Company, New York 1899.
- Arist. Pol. (Aristoteles, *Politika*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Aristotle in 23 Volumes, Vol. 21*, çev. H. Rackham. Cambridge, Harvard University Press, William Heinemann Ltd, London 1944.
- Arr. (Arrianos, *Anabasis*). Kullanılan Metin ve Çeviriler: Arrian, *Anabasis of Alexander*, Books I-IV, çev. E. I. Robson, London 1967 (The Loeb Classical Library).
- Curt. (Quintus Curtius Rufus, *Historiae Alexandri Magni*).Kullanılan Metin ve Çeviriler: *History of Alexander*, çev. John C. Rolfe, 1946 (The Loeb Classical Library).
- Diod. (Diodorus Sicilus, *Bibliothèque Historique*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodorus of Sicily*, in Twelve Volumes with an English Translation by C. H. Oldfather, Vol. 4-8.
- Hdt. (Herodotos, *Historiai*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Müntekim Ökmen, *Herodotos/ Herodot Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002.
- Isok. (Isokrates, *Philippos*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Isocrates with an English Translation in three volumes*, by George Norlin, Ph.D., LL.D. Cambridge, MA, Harvard University Press, William Heinemann Ltd., London 1980.
- Iust. (Marcus Iulianus Iustinus, *Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*, çev. S. Watson, London 1853.
- Ksen. Anab. (Ksenophon, *Anabasis*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Ksenophon, *Anabasis: Onbinlerin Dönüşü*, çev. Oğuz Yarılaş, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Ksen. Hell. (Ksenophon, *Hellenika*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Hellenika*, çev. C. L. Brownson, Cambridge-Massachusetts-London: The Loeb Classical Library, 2014.
- Ksen. Oik. (Ksenophon, *Oikonomikos*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Ksenophon, *Oeconomicus*, çev. E. C. Marchant, O. J. Todd, Cambridge-Massachusetts - London: The Loeb Classical Library, 2013.
- Memn. (Memnon, *Herakleia Pontike*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *History of Heracleia*, çev. Andrew Smith, 2004.
- ME (Metz Epitome, *Incerti Auctoris Epitoma Rerum Gestarum Alexandri Magni*), ed. P. H. Thomas, Leipzig 1965.

- Nepos. (Cornelius Nepos, *Vitae*). Kon. (*Konon*), Them. (*Themistokles*), Paus. (*Pausanias*). Kullanılan Metin ve Çeviriler: Cornelius Nepos, ed. Albert Fleckeisen, Leipzig, Teubner 1886.
- Paus. (Pausanias, *Pausaniae Graeciae Descriptio*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Pausanias, *Description of Greece*, çev. W. H. S. Jones-Litt. D.- H. A. Ormerod, M. A., Vol. 1-4, Harvard University Press, London 1918.
- Plat. Nom. (Platon, *Nomoi*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Plato in Twelve Volumes, Vols. 10 & 11 translated by R.G. Bury. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1967 & 1968.
- Plb. (Polybios, *Historia*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Histories*, çev. Evelyn S. Shuckburgh, Macmillan, London, New York 1962.
- Plut. (Plutarkhos, *Bioi Parallēloi*). Alex. (*Aleksandros*), Eum. (*Eumenes*), Kim. (*Kimon*), Them. (*Themistokles*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives with an English Translation* by. Bernadotte Perrin, Cambridge, MA. Harvard University Press, William Heinemann Ltd., London 1914, 1919. 2,7, 8.
- Plut. De Alex. (Plutarkhos, *De Alexandri magni fortuna aut virtute*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Moralia*, with an English Translation by. Frank Cole Babbitt. Cambridge, MA. Harvard University Press, William Heinemann Ltd., London 1936. 4.
- Strab. (Strabon, *Geographika*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Geography of Strabo*, Literally translated with notes, in three volumes, ed. H.C. Hamilton, Esq., W. Falconer, M.A., George Bell & Sons, London 1903.
- Thuk. (Thukydidēs, *Historia*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Thycydides, *Historiae*, Vols. I-II, ed. H. S. Jones - J. E. Powell, Oxford 1942.

Modern Kaynaklar

- ARSLAN, M., 2017. "İskender'in Küçük Asya Seferi ve İssos Muharebesi Antikçağ Tarihine Yön Veren Bir Muharebenin Portresi", *Persler: Anadolu'da Kudret ve Görkem*, Ed.: Kaan İren-Çiçek Karaöz-Özgün Kasar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss.136-159.
- BADIAN, E., 2000. "Darius III", *Harvard Studies in Classical Philology* , Vol. 100, ss. 241-267.
- BALCER, J. M., 1984. *Sparda by the Bitter Sea: Imperial Interaction in Western Anatolia*, California.
- BOSWORTH, A. B., 1980. "Alexander and the Iranians", *The Journal of Hellenic Studies* , Vol. 100, s. 1-21.
- BOSWORTH, A. B., 1993. "Perdiccas and the Kings", *The Classical Quarterly*, 43/2, ss. 420-427.
- BOSWORTH, A. B., 2004. *Alexander and the East: The Tragedy of Triumph*, Oxford University Press, New York.

- BOSWORTH, A. B., 2005. *Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri: Fetih ve İmparatorluk*, Dost Kitabevi, Ankara.
- BOSWORTH, A. B., 2007. *The Legacy of Alexander: Politics, Warfare, and Propaganda Under the Successors*, Oxford University Press, New York.
- BRIANT, P., 2002. *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*, Çev.: (Fransızcadan) Peter T. Daniels, Eisenbrauns.
- BRIANT, P., 2015. *Darius in the Shadow of Alexander*, Çev.: Jane Marie Todd, Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts-London.
- BRIANT, P., 2019. *Büyük İskender: Fetihler ve Siyaset*, Çev.: Nihan Özyıldırım, İstanbul.
- BROSIUS, M., 1996. *Women in Achaemenid Persia*, Oxford University Press, Oxford 1996.
- CARNEY, E. D., 1996. "Alexander and Persian Women", *The American Journal of Philology*, 117/4, ss. 563-583.
- CARNEY, E. D., 2013. *Arsinoë of Egypt and Macedon: A Royal Life*, Oxford University Press, New York.
- COLBURN, H. P., 2015. "Memories of the Second Persian Period in Egypt", *Political Memory in and After the Persian Empire*, Ed.: Jason M. Silverman -Caroline Waerzeggers, SBL Press, Atlanta, ss. 165-202.
- DEMİR, M. 2009. "Pausanias Actions in Byzantium After the Victory at Plataea. A reconsideration", *Athenaeum*, 97/2, ss. 59-68.
- DUSINBERRE, E. R. M., 2013. *Empire, Authority and Autonomy in Achaemenid Anatolia*, Cambridge University Press, New York.
- HALL, E., 1989. *Inventing the Barbarian: Greek Self-Definition through Tragedy*, Clarendon Press, Oxford.
- HARTOG, F., 2014. *Herodotos'un Aynası: Öteki Tasavvuru Üzerine Bir Deneme*, Çev.: Mehmet Emin Özcan, İstanbul.
- JAMZADEH, P., 2012. *Alexander Histories and Iranian Reflections: Remnants of Propaganda and Resistance*, Brill, Leiden-Boston.
- KAYA, M. A., 2018. *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi II: Demir Devri ve Pers Hakimiyeti Dönemi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- KLINKOTT, H., 2005. *Der Satrap ein Achaimenidischer Amtsträger und seine Handlungsspielräume*, Frankfurt.
- KOSMETATOU, E., 2004. "Rhoxane's Dedications to Athena Polias", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bd. 146, ss. 75-80.
- KÜÇÜKER, S. D., 2019. "Thukydides'in Tarih'i Ekseninde Klasik Hellen Polis'lerinin Siyasi Statüsü", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74/3, ss. 719-738.
- KÜÇÜKER, S. D. – GÜLER, T. B., 2020. "Antik Yazılı Belgeler Işığında Makedonya Kralı III. Aleksandros'un Küçük Asya Polis'leri İle İlişkileri", *Archivum Anatolicum (ArAn)*, 14/2, ss. 241-268.

- LENDERING, J., 2020. *Büyük İskender*, Çev.: Burak Sengir, Kronik Yayınları, İstanbul.
- LUND, H. S., 1992. *Lysimachus. A Study in Early Hellenistic Kingship*, London and New York.
- MEEUS, A., 2009. "Alexander's Image in the Age of the Successors", *Alexander the Great: A New History*, Ed.: Waldemar Heckel- Lawrence A. Tritle, Blackwell Publishing, Oxford, ss. 235 -250.
- MÜLLER, S., 2011. "Die Frühen Perserkönige im Kulturellen Gedächtnis der Makedonen", *Gymnasium*, 118, ss. 105-33.
- MÜLLER, S., 2012. "Stories of the Persian Bride: Alexander and Roxane", *The Greek Alexander Romance in Persia and the East*, R. Stoneman, (Hg.), Groningen, ss. 295-310.
- MÜLLER, S., 2013. "The Female Element of the Political Self-fashioning of the Diadochi: Ptolemy, Seleucus, Lysimachus, and Their Iranian Wives", *After Alexander: The Time of the Diadochi (323-281 BC)*, Ed. V. A. Troncoso-E. M. Anson, Oxford, ss. 199-214.
- ÖNCÜ, F., 2021. "Hellenleri Nüfuz Altına Alma Boyutuyla Savaşlar ve Diplomatik Faaliyetler (MÖ 547-431): Persler, Spartalılar ve Atinalılar", *Eskiçağda Savaş ve Diplomasi*, Ed.: Gül Güney Masalcı-Alican Doğan, Ege Yayınları, İstanbul, ss. 227-254.
- ÖNCÜ, F., 2023. *Persler Dönemi'nde Anadolu'da Ekonomi (MÖ 6. ve 5. Yüzyıllar)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- PALAGIA, O., 2017. "Alexander's Battles against Persians in the Art of the Successors", *Ancient Historiography on War and Empire*, Ed.: T. Howe-Sabine Müller - R. Stoneman, Oxford and Philadelphia, ss. 177-87.
- PFEIFER, S., 2010. "Das Dekret von Rosette. Die ägyptischen Priester und der Herrscherkult", *Alexandria und das ptolemäische Ägypten. Kulturbegegnungen in hellenistischer Zeit*, Gregor Weber (Hrsg.), Berlin, ss. 84-108.
- POWNALL, F., 2021. "Ptolemaic Propaganda in Alexander's Visit to Ammon", *Alexander the Great and Propaganda*, ed. J. Walsh - E. Baynham, Routledge, London, ss. 33-53.
- ROISMAN, J., 2012. *Alexander's Veterans and the Early Wars of The Successors*, University of Texas Press, Austin.
- KENT, G. R., 1953. *Old Persian: Grammar, Texts, Lexion*, American Oriental Society, New Haven.
- RUZICKA, S., 2012. *Trouble in the West: Egypt and the Persian Empire 525-332 BCE*, Oxford University Press, Oxford.
- SÁNCHEZ, A.B., 2003. "Régner au féminin. Réflexions sur les reines attalides et séleucides", *L'Orient méditerranéen de la mort d'Alexandre aux campagnes de Pompée*, 62, ss. 41-61.

- SARIKAYA, S., 2016. “Küçük Asya’da Diadokhoi Savaşları: Kardialı Eumenes’in Savaş Stratejisi”, *Sencer Şahin Anısına Yazılar*, Ed.: Burak Takmer vd., Kabalcı Yayıncılık, Ankara, ss. 736-753.
- SARIKAYA, S., 2019. “Barsine: Rhodoslu Mentor’dan Makedonialı İskender’e Uzanan Bir Hayat”, *Phaselis*, Issue V, ss. 257-282.
- SEAGER, R. –TUPLIN, C., 1980. “The Freedom of the Greeks of Asia: on the Origins of a Concept and the Creation of a Slogan”, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 100, ss. 141-154.
- SİNA, A., 2018. “Büyük İskender’in Doğu Siyasetinde Asyalı Kadınların Yeri”, *History Studies*, 10/5, ss. 155-172.
- TARN, W. W., 1921. “Heracles Son of Barsine”, *The Journal of Hellenic Studies*, 41/1, ss. 18-28.
- WHEATLEY, P. – DUNN, C., 2021. “Coinage as propaganda: Alexander and his Successors”, *Alexander the Great and Propaganda*, ed. J. Walsh - E. Baynham, Routledge, London, ss. 162-198.
- TÜRKAN, A., 2023. “Hellenistik Dönem’de Anadolu”, *Tarih Öncesi Dönemlerden Eskiçağ’ın Sonuna Kadar Anadolu Uygarlıkları*, Ed. Fatma Sevinç Erbaşı-Kamil Doğançlı, Paradigma Yayınları, Çanakkale, ss. 346-381.
- WALLACE, S., 2018. “Alexander and Democracy in the Hellenistic World”, *The Hellenistic Reception of Classical Athenian Democracy and Political Thought*, Ed.: Mikro Canevero - Benjamin Gray, Oxford University Press, Oxford, ss. 45-72.
- WORTHINGTON, I., 2016. *Ptolemy I: King and Pharaoh of Egypt*, Oxford University Press, New York.
- YALAZI, E., 2020. “Klasik Çağ Hellen Siyasi İmgeleminde Persler: Bir Kent-Devleti Tasavvuru”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7/3, ss. 1718-1757.